

TÓTH BÉLA

Tiszajárás

49.

LE A TUTAJRÓL!

Szellemi szálfákból ácsolt tutajom alatt vidáman beszélget a víz, bár aszályos évünkben hús gázlót takart ki magán a Tisza.

Persze könnyű az írónak! Ha úgy akarja, a bika alá is szopós borjút teremt. Tuzséron kucorgok, amíg mába álmodom a tíz éve elúszott tutajokat. De azért máig ERDÉRT-fatelep ez, ahol szálloda híján kicsit meghúzódhatnak a fölmagasodó rakodólapok, gyümölcsös ládák utcáinak végén. A napi tizenkét órán át nyárfarönkökben muzsikáló cirkulák és szalagfűrészek altató dallamaiban csaknem elszunnyadok. De éberebb szemhunyas ez, mintha kitárnám a szemem. A falu távoli házainak udvarán szilvalekvárt főznek, aminek illatát idekavarintják az örökké játszadozó szélfiúk, és hozzák valamelyik pálinkafőzdének a frissen kihányt törkölyéről párolgó gőzöket.

Valamikori nagy szilvatermések idején sokszor kavartam én a lekvárt. Éjjel-nappal magoztuk, daráltuk a magvaválót, főztük, ládáztuk, rézüstöt tapasztottunk világos hajnalokig, hogy le ne kozmáljon.

A mesterné asszonyunk akaratára, inastakarmányának sűrítettük a kiváló szilvalekvárt. Ettük szalonnával, túróval, kukoricakásával. Műhelyportól szétzilálódott hajunkra is kentünk a vékonyából. Jól tartotta a sörényt. Mesteri parancs szólt a hajviselésről: „Négyhetesenél nagyobb hajat meg ne lássak a fejeteiken, mert szalmával pörzsölöm le, ahogy a disznót szokás!” A pörzsölés nem következett be. Házhoz járt Róka János borbély- és fodrászmester, nekiállt a nullással, mitől, valahányan inasok, olyan igazi kopaszok voltunk, akár a szopott gombóc. Sokszor megköszöntük a „birkanyírást”. A legjobb tanítósegédünk, Zsibrita Matyi, olykor a meleg enyves ecsettel úgy fejen trafált bennünket, hogy folyt a nyakunkba is a lé. De nem ám, szaladj a kútra, mosakodj meg, mert hajnalban annak az ideje. A nyári legyek pedig rajokban lepték a dögbőrből főzött enyv illata után a fejünket. Ki ért rá azokat hajtani? Urak vagyunk vagy inasok?

Túrtuk a kemény reglamák parancsát. Mozgattuk a négykezes fűrészt, amíg hajunk között megszáradt az enyv. Az meg fejbőröstől, ahogy nőtt, húzta minden hajszállunkat, mintha valami láthatatlan kéz fogta volna marokra. Azon még a borbélyinas cimborák sem tudtak segíteni. Nem fért oda az ollójuk. Egész éjszaka melegvizes vödörök fölé hajolva áztattuk a fejünket, hogy lesóvároldjon rólunk az enyv. Átkozódtunk: Megállj, Matyi, ezt még megkese-rülöd!

Döme Lajcsi, inascimborám, azt fogadta, hogy másnap délben, amikor a nagy asztalnál az asszonyság körüli szolgálatunkat végezzük, beleköp Matyi levesébe. Nem engedtem.

Ezernyi fogást tanulunk tőle, s baráti szolgálat csak, amivel rajtunk az élet cudarságát

példázza. Lehet, Balla Mariska az esti találkozásnál megint fület mutatott neki, s keserűségben eljárt a keze! Mi csak köszönettel vehetjük, legalább tudjuk, mi fáj neki s nekünk.

— Ó, te, asztal alatt acsargó kutya. Köszönd meg neki — szidott a dombegyházi bicskásoktól inaskodó Döme. — Egész életedben farkad behúzó kutya leszel. Csak köszöngélj mindenkinek, aki oldalba rüg, s másokra vicsoirits! Mindig a gyöngébbekre!

De én Matyit példaképnek néztem. A mesterségben. Csak hát ő is ember, akinek árnyéka van, mint nekünk! Keserves sorsa miatt sokszor rajtunk veri el a port, amit minden mozdulattal jóvá tesz. Ha reggel azt a parancsot kapja, hogy politúros sublót legyen, de estére, meg sem izzadva, egy izgalmas rándulás nélkül bővíti az anyagot, mint valami varázsló. Nem mondja, ide süssetek, de mint egy minta, úgy teremődik meg kezében a remekmű. Játszik. Élvezi maga is. Gyönyörködik a kész munkában. Megkívántatja velünk a cselekvést. Hogy csak úgy szabad dolgozni. A maga s mások örömére. Titokban olyanok akarunk lenni, mint ő. A szerszámok olyan engedelmesek kezében, a behemót, magatehetetlen anyagok, mint az idomított állatok. Azokon az ő akarata uralkodik. Olyanok akartunk lenni, s mozdulataiért szélszélyes ütleget eltűrtük. Szerettük. Péntek estig napi 12 órában mutatta, milyen a teremtő asztalos. A pénteki fájront után fölvette 12 pengőjét, elment a kocsmába, ahol mindenkit megvendégtelt. Hétfőn már tőlünk kért kölcsön 10 fillért, amivel elszaladtunk a henteshez hatfillérenyi tőpörtyűért, négyfillérenyi kenyérért. Minket is kínált belőle. A gémeskút vödreből nagyokat ivott a kosztra, s gyönyörűséges szép bútorokat varázsolt. Akadtak aszályos hetek, amikor ketten sem tudtunk neki tíz fillért kölcsönözni, de a mestertől nem kért. Olyankor ette velünk az inasok beládázott lekvárját. Néha lekvárt ettünk lekvárral, ciberét ittunk hozzá. Hideg ciberével nyakon lötytyintett hideg grizes tésztát. Néha ciberébe tördelt száraz kenyeret. Ettünk volna szalonnát is, de az nagyon magasra volt akasztva a szabad kéményben. Azt mondja Matyi: hajtsuk föl közéjük a karéj kenyeret, szalonna ízű lesz. Igazat mondott.

A tuzséri ERDÉRT-telepen ücsörögtömben beköszöngélő fővő lekvárok illatai a mához vezetve annyit súgnak nekem, hogy nagyot tud változni az ember gusztsusa. Valahogy azóta sem kívánom a lekvárt. Öt évi inaskodásom alatt megehettem annyit, mint más tíz ember egész életében. Hanem most meg a kifőzött törkölyök illatai kerekednek fölül. Elüldözik a jámbor lekvárok híreit. De azért útjukra lelnek emlékeim azok között is.

A 44-es bombázások elől kiköltözött asztalosműhelyünk az alsótanyák közé. Az elhidegült kapitánysági lóistállóknak sarokvasasztuk, pántoltuk, gitteltük, üvegeztük, festettük az egyik szegedi bérház ajtóit, ablakait.

Nem mi, fiatal asztaloslegények, egykori tulintyok féltettük bőrünket a bombáktól, hanem a mesterünk féltette értékeit, a rengeteg légiriadó miatt kieső munkaidőnket. Mondom, amolyan tulintyoknak, vidékről városba szaladt boglyas fejűeknek tekintettek bennünket a szegedi mesterek, akik békeidőkben tán énekes koldusnak sem fogadtak volna el, ha nincs háború, s az nem viszi el az aranykezü legényeiket a frontokra. De elvitte Bodnár Gáspárt, Ankner Pistát, Kormos Ferit, Tóth Lajost és száz mást, akiknek a gyalupadjai mellé állhattunk mi, faluról szalajtottak. Tegeztek bennünket, ahogy a kóbor kutyákat szokás. De tegezték a tanyákról vásárolni betérülő Vadóc Pistákat, Vadóc Juliskákat. Egyre ment nekik. Tanyasi, Vadóc. Azok a vállukat rándították. Hívhatták őket Tandinak, Doktornak, Kötelesnek, Rovónak. Tanyasi, de szögedi, mondták elnézően, mert ők negyven kilométerekről beporoszkálva a városba is csak leginkább mindig „hazagyűttek”.

Most meg mi estünk közéjük. Otthon, a tanyák világában mások voltak, mint amikor hazagyűttek. Babatumpit öttek, ricaolajba mártogatva, csigert ittak utána. Amikor mondták, eleinte azt hittük, hogy kimentünk az országból. Hanem amikor mi is megszereztük előttük a böcsületöt, hát akkor tudtuk meg, hogy mégis itthon vagyunk. Nekünk is jó a hajában főtt gűlbaba krumpli napraforgó olajba forgatva, s a homoki vinkó se éppen széksótól kemény kútvíz.

Asztalukhoz nem hívtak olyan vendégszeretően, mint mi, a fekete földön serkent tanyáinkba, de lassan összelegettünk. Esti óráinkban fából sikerített személapáttal kedvesked-

tünk a szomszéd öregasszonynak, amiért engedett bennünket a kemencenyakán melegedni. Nagy keletje lett a famicsodának. Az egész Masa-sor, Gatyafenék dülő húszig való tanyája előkövetkezett a fából való személtapátért, köpöcsészéért, firhangtartóért, képrámáért. A végén adtak volna annyi munkát, hogy a városi mester vállalását örök életre letehetjük a kezünkben, s megélünk. A mesterséget böcsülték-e bennünk vagy a legénységet, akkor nem tudtuk szétválasztani, meg kellett őszülni ahhoz, hogy földerengen bennem a sejtés legénykorom letárán babrálgatva éjszakai álmatlan óráimban. Hisz ezek az alsótanyasiak házasítani akartak volna bennünket. A lányaikkal vagy a rokon lányaival, a jó szomszédéval.

De hát ezt úgy szemtől pofába hogy is mondhatták volna.

— Jó embör, vögye el a lányomat!

A rávaló nagyon is utolsó elutasítást ismerték. Kijáró tollkereskedőktől, rongy- és bőrszedőktől:

— Vögye el a kigyelmed lányát a jó isten, mert az még ügyis legény!

Ekkora gorombaságot nem vett magára Vadóc Juliska meg Vadóc Pista. Háritékosan kínálták a lányi portékát, akinek egy csöpp esze van, az ügyis csak megsejti, mire megy a móka. Hozott eperfaderékből épített karospadot sikerített velem egyik tanyai magyar. Nagyon megmagyarázta, mikor vigyem haza. Tartom magam a mondott időhöz, irányzomhoz. Viszem a padot, bár jöhetett volna érte a gazda lovaskocsijával. Látom, messziről fehérlik a tanya tája. Az eladó lány minden staffirja kiaggyatva.

Isszuk a csigert. Kiforogja a szó, hogy kész a lány. Ez csak az ágybéli, ami szellőzködik.

— Hát, nem ezért vagy azért, de aki ezzel a Marissal elindul, annak nem lesz egy életre gondja a fehér ruhára. Amúgy is takaros, dolgos, spórolós, csöndes, mint a holdvilág. A karos pad is majd az urának köll. Ha esténként beleül, Maris a lábát is megmossa néki.

— Ej, de irigylem azt az embert! Jó sort rendel ki néki a kaporszakállú.

— Hát hallja bátyja, annak igön. Annak aztán mézes lesz a kenyerere mindig.

Vélelmeztem magamban, egye csak a mézes kenyeret, aki szereti. Mire házasodjon a fűzetlen bakancsú facér asztaloslegény, akinek forgáccsal borított gyalupad a hálóhelye, ropánt a feje alja? Akkor azt föl sem mértem, hogy magam, mint érték-előállító állat, hozomány vagyok tán a szemükben. Pénze, fehér falú tanyája, hímzett ágybélijje van a lánynak.

Más lányos tanyából kemencepadkát csináltattak. A hasas, búbos köré kanyarodót. Élvezet azt művelni. A vályogpadkát mindig meszelni kell, különösen télvíz idején. Legyen fából a kemencepadka! A falun tanult asztalos a bölcsőtől a koporsóig, mindennel szolgálta az embereket. Ha kellett, esernyőnyelet gömbölyített a törött helyett, bele is illesztette a parapliba, még a rugókat is bevészte, akár valami tanult esernyős. És ha kilépte a jó tejelő tehén a cinvődör fenekét, hát colosból kanyarítottunk helyette olyat, hogy szolgált, mint a parancsolat. Falun nem élt meg a bádogos, az esernyős, a címfestő, a mázoló, az üveges, az épületlakatos. Azt mind az asztalos bővölte legtöbbször.

Kanyarítom a kemencepadkát. Szép, cirádás lábú, banyához illeszkedett, hogy majdnem megszólal. Ahogy házhoz liferálom lámpagyújtat után, mert az munkaidőn kívüli cselekedet volt a számár orrú öregek korában is, mivel a fuserálás nem tartozott a mester vállalásai közé. Viszem a kemencepadot, rend a háznál, olyan lánynézős féle, haptákban áll a sóprú is a sarokban, friss tehéngánéjos mázolás illata mindenütt, a tisztaság szent tanúja. A kutya láncra téve, a csüngős lámpa limbálva világol. Egy vetett ágy, benne a nagylány felfelé fordulva, de alszik, mint az édös tej.

— Sokat dolgozott egész nap. Szödjük a répát. Az kirángatja az embör lányából az erőt annyira, csak alvási ereje marad. De a padot oda löhet cselekedni a helyire!

Mire az megtörténik, friss krumplis pogácsa az asztalon, savószínű bor mellette.

— Csak mög né vesse a kínámat — így az asszony. Özvegy amúgy. Két éve kapta az ura után a haláli papírt valamelyik frontról. Embör kéne a tanyába. Igaz, hozomány csak a ház körüli kis föld. De gyün a holnap.

Értem én a szavát, hiszen nekem mondja. Mit szólhatok? Elöttem sok évre való ballagó

út kanyarog még, mire valahol tanyát verhetek. Se huzalom, se lehetőségem arra, hogy egy lány mellett lecövekeljek. Tán látszik a képem szíján a válasz. Savanyú is lehet az ábrázatom, mint ez a tavalyról darabban felejtett lőre.

Az asszony nem hagyja magát. Dicséri a kemencepadot, az asztalosipart, a lányát, amíg órahosszák telnek. Már indulnom kell. De még egyek, igyak, ne menjek el, ilyenkor minden tanya szabadon eresztí már a komondort, belőlem egy porcika sem marad. Nyugodtan éjszakkázzak náluk. Rázom a fejem.

De az asszony, hogy akkor ő elkísér egy darabon, mert nem venné magára, ha a kutyák megszabnák az irhámát.

Úl a lánya ágya szélére, hogy csizmát húzzon, de addig teszi-veszi magát, hogy leveri a szépségről a dunnát. S mintha észre se venné, fekszik pucéran a lány, tőlem karnyújtásnyira, s szép, mint az inaskorunkban összelopkodott Vénusz-ábrázolások. Asztalosi szemem fölismeri az arányok, az idomok, hajlatok mintaszerűségét. Mindenféle szépség örömet lármáz az emberben. De eszem azt súgja: ez csak mézesmadzag.

Éjfél is lehet, amikor a szállásomra, a kapitánysági tanyába érek, ahol állami pálinkafőző is kojtol, füstöl, hónapok óta. Most éppen a szőlőtörkölyt párolja Kolonics Pali meg Muladi Sanyi. Gondolom, rájuk rikkantok egyet, mert beszédükből nem győzők eleget kanalazni. Bizonyosan nem az én kedvemért eregeti a szó selymét, hanem a szépségért. Egy feneevő szót ki nem engednek a szájukon, mert minék a csűf beszéd, amikor minden, de minden költemény, muzsikaszó, amit elődadoghat az ember. Asszonyi népet dicsérve szólta: csöndös, mint a csillagos ég. Csillagnál maradvá: a csillagok is egymás után járnak. Vagy: sok ugyan a csillag, de együtt sem tesznek föl a nappal. Nem mentve ki a maguk világából, mondják: jó a bor mindenkor, éjfélkor, hajnalkor. Vagy: sokat tud a bor! Ki is beszéli. Utána: jó legény a bor, bátor. A jólét jellemzésére: borral mosdik, kolbásszal törülközik.

Kolonics meg Muladi gyerekkoruk óta csurgatják a pálinkát, de csak a borért beszélnek. A szájukba csak addig veszik a tüzes vizet, amíg inyűkkel megállapítják a szeszfokot. Csaknem csalhatatlanok. A fináncok megbízhatnak a fogínyük ítéletében.

Ahogy odaérek, fekszenek holthalálos részegen, a pároló óraszerkezete kötyög, a kazánok alatt hamvadozik a tűz. Fölrázom Muladit, kinek testi ereje annyira sem futja, hogy a szeme csukóját kinyissa.

— Hát kendtők beszekszináltak?

— De a gőztől, gyerök!

Láttam őket százszor, ahogy leszedik a rézsisakot s a gombos végű vasvillákkal kikotorásszák a köbméternyi lefőzött törkölyt, ahogy kitalicskásszák az udvar hegynyi kazlához, ahogy behordják a bugyogó hordókból a dermedten párolgó friss törkölyt, ahogy a sisakot korpás kovással visszarágasztják, ahogy a pöszörgő tüzet föllesztik a rézüstök alatt.

Bekazánolok, megélesztem a tüzet. A durva kazánból lassan elered az opálos színű pálinka. Olyan, mint valami ködös napkelte. Lila. A látásom gyöngül. Tántorgok. Megrészegedtem a cefregőztől. Kiültem a főzde elé levegőzni. A várostanyás éppen híznivaló disznóit eresztí futásnak. Azok egyből a lefőzött, émelyítő szagú törkölykazlakhoz szaladnak, eszik két pofára, mint ürge a búzát.

Óra sem telik, én ocsudzkodok, a hízők tánkra perdülnek, játékosan verik egymást pofán, lökdölgődnek, két lábon futnak. Majd lefekszenek, hortyogva alusznak. A részeg disznók.

Azóta is iszonyodom a meleg pálinkától, amit Tuzséron az idekóborló cefreillatok erősítenek bennem. Nem szeretem a számban tartogatni. De nem ezért kucorgok én az ERDÉRT egykori léptelepén, hanem gyászolom a tutajokat. Kalapomon ugyan nem lobogtat a szél fekete szalagot, de lélekben bizony integetnek a tíz év előtt elúszott utolsó tutajok után. Velük ment el a hagyományos faipar. A fűrészgyárak felhúzták a sátorcöveket, az asztalosok leteszik a hagyományos gyalukat. Ettől nem leszórt szalmán alszunk, hanem franciaágyakon hentergünk, netán. De miből van a franciaágy, a négy méter széles szekrény, a komód, a sub-

lót? Gatyafából. Azaz kenderpozdorjából. Szolgálnak azok. Az emberek millióinak eszébe sem jut, miből épül a mai bútor. Csak a mai asztalos tudja, s tán meg is szokja, hogy a gyalu, a tízezer éves szerszám, nem fogja a műgyantával keményített rostlapokat. A lapok faér utánzatát fényképész műtermek, sokszorosító üzemek állítják elő. Minden méretben, mintában, a szemesjávortól a paliszanderén át a nemes tölgyekig. Ki keresi? Csak a hagyományos faiparon felnőtt utolsó mohikánokban visít föl a fájdalom, hogy évszázadok óta olyan tempóban pusztítjuk az erdőt, hogy nem győz fölnőni az utánpótlás.

Elbutul-e a faipar? Bizonyosan. Valamikor egész malmokat megteremtett kerekestől, féderestől, csupa fából. Ma a faművesség átalakult műanyagtudománnyá. Van vigasztalódás. Amit elvesztettünk a vámon, megnyerjük a réven. Türelmes massa a műanyag. Órát, pelenkát, ruhát, bútort, gépet, cuclit, babát, mindent csinálnak belőle. Levegőt nem tud teremteni a műanyag. A fa tudott. Végül tán műanyag robot állítja majd elő a levegőt, tölcsezezi a tüdőkbe? Mi csak fekszünk, fekszünk.

Akkor mire szedte össze magát évmilliók alatt az emberi tudalom? Tétlenségében megrozdál a legfinomabb acél, elpusztul a legjobb futó ló. Tevése, teremtésre termettünk. Veszélyben a továbbteremtés! Az atomveszély csak ráadás. Nem is tudjuk felmérni, mekkora veszély. Ha tudnánk, mint a törekrázó, úgy vacogna össze a fogunk. Festjük az ördögöt a falra? Kár. Egyszer leléphet róla.

Félünk? A másik oldal is óvakodik. Olvasom, hogy a Fehér Ház kapuját betonoszloppal szűkítik, hogy az autós robbantók ne tudjanak belerohanni, ahogy Libanonban némely laktanyákkal megcselekedtek... Betonszűkítők az autók ellen. De hát a mai technika az egeret is beküldheti robbantani.

Minden botnak két vége van, ahogy itt tanulom Vadóc Pistáéknál Alsótanyán.

Hanem, ha nem nő fa, miből készítjük majd a szép szavú hangszereket? A lágy, ember hangú fafűvókat, a zongorát, a hegedűt, abba is a lelket. Csak fából lehet. Tán műanyagból is merészkedtek már hangszert előállítani. Bádogból nagybögőt. De mulasson brummogása mellett a legveszedelmesebb ellenségünk, szagoljon habszivacsból való rózsát, vigyen kedvese keléire műanyag gyöngyvirágot! Nem irigylem.

Ennek a gubancolódo gondolatnak indulatboglyai fölzajdítanak a rakodó lapok utcája végén. Míg leporolom a hagyományos fűrészpont a ruhámról, elpirulok. Hová elkalandoztam a Tiszától! De hát egy centimétert se! Mindenhová elvezet a Tisza. Messzire eljár.

A szegedi nagyárvízkor Mikszáth mentőhajósokkal a tápéiakat az akkor még szárazon levő Szegegre menekíti. A háza gerincén lovagoló öreg parasztot biztatták, hogy jöjjön be a száraz városba. De az szabódott:

- Bemén a Tisza oda is.
- Akkor megyünk Szabadkára!
- Elmén a Tisza oda is.
- De tán a világ végére nem megy?
- Elmén az, hallják, oda is, úgyhogy én elüle nem futok sehová!

